

Entrevista a Joaquim Torres-Pla¹

Emili BOIX-FUSTER

Societat Catalana de Sociolingüística

Com t'has acabat dedicant tant a la sociolingüística tot i no treballar a la universitat ni a l'Administració pública?

La meva dedicació a la sociolingüística va anar produint-se de manera progressiva en el temps. Quan cursava els estudis de ciències econòmiques a Barcelona, a finals dels anys seixanta del segle passat, em va començar a interessar la sociologia, que llavors era poc coneguda aquí. Una vegada acabada la carrera, a principis dels setanta, el meu interès es va anar dirigint a conèixer la situació social del català, en bona part desconeguda després de la gran immigració peninsular que s'havia produït fins aquell moment. Aquesta preocupació per la manera com funcionen les societats, juntament amb l'interès per la presència social de la llengua, em va portar a interessar-me per la sociolingüística, que llavors tot just començava a ser coneguda entre nosaltres. Això va fer que em posés en contacte amb la gent que llavors es preocupava per aquestes coses, és a dir, els introductors de la disciplina en el nostre àmbit, com en Francesc Vallverdú, en Lluís V. Aracil, l'Antoni Maria Badia, en Modest Reixach, en Vicent Pitarch, en Gentil Puig, l'Humbert Boada, en Joaquim Arnau i d'altres. La meva integració formal a la disciplina es va produir el 1974, quan vaig formar part del grup de persones que van presentar comunicacions sobre sociolingüística catalana al Congrés Mundial de Sociologia de Toronto d'aquell any, fet que va representar en certa forma l'inici de la disciplina entre nosaltres. A nivell laboral, les especials circumstàncies de la universitat de l'època i d'altres factors van fer que em guanyés la vida en una empresa familiar, però sense deixar en cap moment de cultivar la disciplina. El fet d'anar fent contribucions en la matèria, així com la creació del Grup Català de Sociolingüística —del qual vaig ser fundador i, durant uns anys, president—, així com l'aparició de la Direcció General de Política Lingüística —amb la qual he tingut una col·laboració estreta— van fer que el meu cultiu de la disciplina, sobretot en l'àmbit de la demolingüística, anés a més.

Quina és la teva formació?

Tal com deia, vaig estudiar ciències econòmiques a la Universitat de Barcelona, i després vaig fer un màster de sociologia urbana a la Universitat de París Nanterre.

1. Aquesta entrevista s'ha publicat conjuntament amb la revista *Llengua, Societat i Comunicació*, del CUSC-UB (<http://revistes.ub.edu/index.php/lsc>), com a part d'un monogràfic sobre demolingüística, l'any 2017.

Quins van ser els teus primers treballs en sociolingüística?

Com a part del màster a París (*maîtrise*) vaig elaborar una tesina que consistia en un projecte d'elaboració d'una enquesta sociològica, amb els últims avenços metodològics del moment, per conèixer la situació social del català a Catalunya. Per elaborar aquesta proposta vaig trobar informació a París que llavors no es podia trobar aquí. Sobretot perquè allà hi havia grans biblioteques, no subjectes a cap censura, i la informació llavors només estava en els llibres. També em va ser útil que a França hi hagués un sistema estadístic oficial avançat per l'època, amb un responsable del qual vaig tenir llargues i fructíferes converses. És a partir d'aquesta proposta que, en tornar a Barcelona, vaig entrar en contacte amb les persones esmentades abans.

El primer treball publicat va ser la meua esmentada contribució al Congrés Mundial de Sociologia de Toronto del 1974. El tema eren les enquestes de sociolingüística catalana que s'havien fet fins llavors. La contribució al Congrés va ser en francès, però la publicació va ser en català i en alemany. En el següent article em vaig ocupar del moviment popular en defensa del català que es produïa els anys setanta a Catalunya.

Posteriorment, vaig participar en l'explotació de les dades del primer cens lingüístic efectuat en l'àrea del català, que fou el del 1975 a la província de Barcelona. Aquest va ser el principi de la meua dedicació a la demolingüística, que s'ha anat mantenint durant tots aquest anys.

Com i per què t'has especialitzat en demolingüística?

Com et deia, el principal motiu pel qual em vaig interessar per la situació social del català va ser la preocupació que teníem molts, en aquells primers anys de la dècada dels setanta del segle passat, per saber com havia quedat l'ús social del català a Catalunya després de la gran immigració castellanoandalusa que s'havia produït bàsicament durant la dècada anterior. Sense reconeixement oficial de cap mena del català, ni cap ús apreciable públic ni mediàtic, i sense pràcticament enquestes de cap mena que ens donessin informació sobre la qüestió. Aquesta preocupació per conèixer quina era la situació global de la llengua va ser la que em va impulsar cap a la disciplina sociolingüística i la que em va fer interessar per una visió macro de la situació de la llengua, és a dir, el que en diem *demolingüística*. Així, he participat en l'explotació de les principals enquestes sociolingüístiques i censos lingüístics de Catalunya, així com en part dels d'altres territoris. També he contribuït a diversos dels informes efectuats sobre el conjunt de l'àrea de la llengua. D'aquesta manera he anat analitzant al llarg del temps com evolucionaven demogràficament i demolingüísticament aquests països. I segueixo en això, estudiant les enquestes de la manera més acurada possible per anar sabent i explicant com evoluciona l'àrea del català des del punt de vista de la presència social de les llengües.

Quins autors i llibres t'han influït més en la teua formació sociolingüística?

En una primera època alguns dels que més em van interessar van ser els autors següents:

— J. A. Fishman. Per exemple, la seva obra *Language loyalty in the United States* (1966), entre altres.

— W. F. Mackey. En concret, el seu article «The description of bilingualism», del 1962.

— J. Rubin i el seu llibre *National bilingualism in Paraguay* (1968), que em va servir d'inspiració per buscar una manera d'estudiar la situació sociolingüística a Catalunya.

— U. Weinreich, i el seu llibre *Languages in contact. Findings and problems* (1953), considerat sovint l'obra fundacional de la sociolingüística.

— A. M. Badia, sobretot la seva enquesta dels anys seixanta del segle passat sobre la llengua dels barcelonins.

— F. Vallverdú, en tant que un dels principals introductors de la sociolingüística entre nosaltres.

— L. Ninyoles, un altre dels principals introductors de la disciplina entre nosaltres.

— L. V. Aracil, un dels principals fundadors de la disciplina.

Com es fundà el Grup Català de Sociolingüística?

El Grup es va fundar a partir del conjunt de persones que havíem presentat ponències de sociolingüística catalana al ja esmentat Congrés Mundial de Sociologia de Toronto del 1974. En els anys següents moltes d'aquestes persones, i d'altres interessats que s'hi anaven afegint, ens vàrem anar reunint periòdicament, fins que, restaurada la Generalitat, vàrem poder inscriure'ns com a associació legalment constituïda en el nou Registre d'Associacions de Catalunya.

Quin balanç fas de la recerca demolingüística als països de llengua catalana?

Els països de llengua catalana són una de les àrees del món on més s'ha estudiat la societat des del punt de vista demolingüístic. La gran quantitat de reculls de dades sociolingüístiques que s'hi han fet, cada vegada més nombrosos i amb metodologies més avançades, fan que aquest coneixement vagi esdevenint més sòlid. Cal tenir en compte, a més, la creixent complexitat sociolingüística de l'àrea, sobretot al llarg del present segle XXI, la qual cosa comporta que les metodologies s'han hagut d'anar adaptant contínuament a aquests canvis. La manera d'obtenir les dades, la forma d'explotar-les i les anàlisis efectuades podrien ser sens dubte d'utilitat en diferents indrets del món on es produeixen situacions més o menys semblants.

Quins aspectes caldria millorar en aquesta recerca demolingüística, tant metodològicament com pel que fa a la teoria?

1. Buscar la manera d'augmentar l'obtenció de dades observades, més fidedignes que les declarades que es recullen habitualment.

2. Avançar en la cerca dels instruments més adients per analitzar de forma òptima la creixent complexitat demolingüística de la societat (estudi de xarxes socials, treballs sobre segments socials clau, estudis específics sobre grups lingüístics minoritaris...).

3. Creació d'un organisme acadèmic que es dediqui a la recerca en demolingüística. Es tracta d'una vella reivindicació de la professió, que ha estat a punt de materialitzar-se en alguna ocasió, però que no ha acabat de concretar-se.

4. Importar a la demolingüística més instruments de la demografia. Atès que la demolingüística és en certa forma una combinació de demografia i sociolingüística, l'ús de més tècniques demogràfiques seria probablement productiu.

5. Aconseguir divulgar internacionalment la important i creixent feina de la demolingüística catalana. Tal com deia abans, l'àmplia labor portada a terme per la demolingüística catalana podria probablement ser útil a altres zones del món amb complexitats sociolingüístiques semblants, si s'aconseguís fer-ne una divulgació suficient. Cosa que fins ara no s'ha aconseguit.

Quines innovacions hi has aportat?

Un dels aspectes que més he tractat és el de la transmissió lingüística familiar intergeneracional, enfocada des del punt de vista quantitatiu. En aquest sentit vaig crear un índex —l'índex de transmissió intergeneracional, ITIC en el cas de la llengua catalana—, que he emprat en nombrosos treballs i que algun altre autor també ha utilitzat. En aquest camp també he creat d'altres instruments d'anàlisi, com ara l'estudi de la llengua emprada amb els fills segons la llengua utilitzada amb els progenitors, que he fet servir en nombrosos treballs. O com el càlcul del nombre absolut de persones que passen del castellà al català en la transmissió intergeneracional. O com l'estudi de la llengua emprada amb els fills en matrimonis mixtos català-castellà, segons la llengua de l'enquestat.

En un altre ordre de coses, vaig elaborar una variable construïda, que ha estat bastant utilitzada, denominada *origen geogràfic familiar*. Es tracta d'un repartiment de la població segons el lloc de naixement de l'enquestat i dels seus progenitors, que mostra el grau d'arrelament dels individus en un territori concret, i que és un factor rellevant per explicar els usos lingüístics de les persones.

Darrerament he estat treballant, juntament amb l'Albert Fabà, en els resultats de les enquestes del Centre d'Estudis d'Opinió (CEO). Com que l'organisme ha anat millorant la seva metodologia al llarg dels darrers anys, els resultats oficials han anat esdevenint més vàlids, però això dificulta la comparació entre les dades de diferents èpoques. Per solucionar aquest problema, he creat un algorisme que permet reponderar els resultats d'aquestes enquestes d'acord amb les fonts de referència, de manera que totes les dades siguin igualment vàlides i comparables entre elles.

Quins són els aspectes més negatius i quins més positius de la situació sociolingüística als nostres països?

Alguns dels aspectes més negatius:

Durant el segle xx, ha baixat globalment el percentatge de persones de llengua inicial catalana, així com els percentatges d'ús d'aquesta llengua, en el conjunt dels territoris i en cadascun d'ells. En el que portem de segle XXI, ha passat el mateix en el conjunt dels territoris, i en cadascun d'ells, amb l'única excepció d'Andorra.

A la Catalunya del Nord i a l'Alguer, a partir de la segona meitat del segle xx s'ha produït la ruptura generalitzada de la transmissió familiar intergeneracional del català, la qual cosa ha portat a un fort decreixement de la seva utilització en els usos interpersonals, avui ja residual.

El motiu principal d'aquestes evolucions negatives de la situació del català és bàsicament el fet que durant prop de tres-cents anys, de principis del segle XVIII fins a l'últim terç del segle XX, en pràcticament tot l'àmbit territorial de la llengua aquesta no ha tingut cap tipus d'oficialitat. Ni els seus territoris han tingut pràcticament cap tipus d'autonomia política. Això va fer que la llengua fos combatuda pel poder constituït i que baixés el seu valor social, entenent aquest concepte com el conjunt de referents i d'emocions positives relatives a una llengua que comparteixen gran part de les persones, en una època i en un territori determinats. En les últimes dècades els territoris més poblats han accedit a una certa autonomia política i a un cert grau d'oficialitat del català, que alguns dels governs territorials han aprofitat en favor de la llengua, però que no han estat suficients per contrarestar plenament els quasi tres-cents anys de no reconeixement ni altres factors problemàtics.

Un altre dels motius d'aquests retrocessos del català són les grans immigracions que s'han produït en diversos dels seus territoris durant el segle passat i l'actual.

Alguns dels aspectes més positius:

— Durant el segle XX, la població que parla el català ha augmentat en nombre de manera notable.

— La major part de la població de l'àrea lingüística del català viu en territoris on aquesta llengua avança en la transmissió familiar intergeneracional.

— El català és l'única llengua existent en les zones desenvolupades econòmicament del món que es manté plenament com a llengua viva i amb un valor social apreciable, tot i no tenir un estat de dimensions mitjanes o grans que la tingui com a principal.

— El nombre de parlants actuals del català és suficient perquè pugui ser present en les principals institucions i àmbits socials, i per tant pugui mantenir la seva existència en el futur previsible, si el seu valor social és prou alt.

Quina és la situació sociolingüística andorrana?

Entre els territoris de llengua catalana, Andorra té una situació absolutament diferencial: és l'únic que constitueix un estat sobirà i que té el català com a llengua oficial exclusiva. Això fa que les seves característiques sociolingüístiques siguin també úniques.

L'evolució demogràfica d'Andorra, també excepcional, contribueix a aquest caràcter específic. Des de mitjans del segle XX, quan Andorra va començar un procés de fort desenvolupament econòmic, fins al 2009, la població es va multiplicar per dotze, fenomen no comparable amb cap altre territori de llengua catalana, ni amb cap altra zona propera.

Pel que fa a les característiques demolingüístiques d'aquesta immigració, resulta que va ser majoritàriament de llengua catalana fins al 1975, però a partir de llavors i fins al 2007 no va ser així. Per això durant els lustres anteriors a aquesta darrera data va anar baixant el percentatge d'utilització del català, fins al punt que durant la primera dècada del present segle l'ús exclusiu a la llar d'aquesta llengua havia baixat per sota del 30 % i no superava la proporció d'ús del castellà.

Però del 2009 al 2014 es produeix un fenomen sociolingüístic que tampoc no s'ha donat en cap altre territori de llengua catalana, almenys en els últims cent anys: va

augmentar el percentatge d'ús del català, de manera que a la llar va superar de nou el 30 % d'ús exclusiu i va tornar a esdevenir la llengua més emprada en aquest àmbit.

Per què s'ha produït aquest canvi? Doncs sobretot per una qüestió econòmica i demogràfica. El 2007 comença a Andorra, com a gran part del món, una forta crisi econòmica, que en aquest país té un impacte especialment fort. El 2008 la disminució del PIB en termes reals és de quasi el 10 %. Això comporta la fi de la forta immigració que s'havia produït de forma gairebé ininterrompuda durant seixanta anys i, a més, fa que part de la població flotant que s'hi estava per motius laborals marxés. Aquest canvi demogràfic és el motiu més immediat o conjuntural de la remuntada dels percentatges d'ús del català.

Però hi ha un altre factor important que ha ajudat a aquesta recuperació, i és que el valor social que té el català a Andorra és el més alt dels territoris de llengua catalana. Així, a Andorra, aquesta llengua avança més en la transmissió intergeneracional i també quan es passa de la llengua inicial a la llengua amb què s'identifica la persona quan és adulta. A més, un percentatge superior al 70 % dels nascuts a Andorra que tenen el castellà com a llengua inicial exclusiva trien de parlar català, sol o acompanyat, amb els fills. Així, entre els nats en aquest país, el català és parlat de manera exclusiva amb els progenitors pel 45 % de les persones, i amb els fills, pel 79 %. És a dir, el català té prou capacitat d'atracció a Andorra com perquè la població que s'hi ha socialitzat passi de parlar català de manera minoritària amb els progenitors a parlar-lo de manera molt majoritària amb els fills. El motiu d'aquest alt valor social és l'esmentat abans: Andorra és un estat sobirà amb el català com a llengua de les institucions.

Tot plegat explica aquesta sorprenent remuntada del català en aquest país del 2009 al 2014. En qualsevol cas, el català a Andorra continua tenint un futur ple d'incògnites. Si bé, d'una banda, la situació de la llengua, que hi té un valor social relativament alt, ha millorat, d'altra banda, continua sent emprada familiarment de manera exclusiva per menys de la meitat de la població, i, en diversos àmbits socials, el castellà continua sent la *lingua franca* en les relacions interpersonals. A més, en aquest moment l'economia torna a créixer; per tant, estem entrant en una nova etapa que comportarà immigració, la qual pot ser més o menys intensa. Caldrà veure com el conjunt de factors en presència fa evolucionar a partir d'ara la situació demolingüística del país.

Ets andorrà? Aquest origen ha influït en la teva manera de veure i comprendre la situació de la llengua? Què aporta la situació andorrana a la resta del domini?

Si, soc andorrà. Pel que fa a si el meu origen ha influït en la manera de veure la situació de la llengua, el que recordo de quan era jovenet era que tant a Barcelona com a Andorra les relacions interpersonals eren en bona part en català, però només a Andorra la llengua era present de forma escrita i oral en la vida pública. Al mateix temps, trobava informació antiga en biblioteques familiars en la qual es posava de manifest que a Catalunya hi havia hagut un temps en què el català també era present de manera pública en la vida social. Tot plegat em va impactar i em va començar a fer reflexionar sobre aquestes qüestions.

El cas d'Andorra, comparat amb els dels altres territoris de llengua catalana, aporta en primer lloc una informació important sobre la relació entre llengua i poder. Aquesta informació és que, com més a prop del poder està la llengua, més valor social té, més es tria i més possibilitats hi ha que tiri endavant.

A nivell més concret, el fet que Andorra sigui un estat sobirà fa que el català sigui present d'alguna manera en nombroses instàncies internacionals, com ara l'ONU, el Consell d'Europa i moltes altres. També comporta que gran part dels tractats internacionals tinguin una versió oficial en català. D'altra banda, l'estatalitat d'Andorra fa que pugui col·laborar de forma molt productiva en iniciatives útils per a la llengua i cultura catalanes, com ara l'Institut Ramon Llull.

Creus que hi ha dos grups etnolingüístics principals als països de llengua catalana? Fins a quin punt els de primera llengua castellana adopten la llengua catalana?

Jo no diria que hi ha dos grups etnolingüístics, perquè s'ha produït des de fa molt temps una barreja considerable entre la població d'origen lingüístic castellà i català, de tal forma que gran part de la població actual té orígens lingüístics familiars barrejats. No hi ha per tant en general dos grups clarament separats en la vida social i territorial, com sí que passa en molts altres llocs del món.

Pel que fa a fins a quin punt els de primera llengua castellana adopten la llengua catalana, això depèn, tal com ja he esmentat abans, del valor social de la llengua en cada territori. Així, a Andorra, a Catalunya i a les Illes —per aquest ordre— hi ha un avenç del català en aquest sentit. Una part de la població de llengua inicial castellana adopta el català com a llengua d'identificació durant la seva vida, i una altra part, més nombrosa, canvia al català amb els fills. En canvi a l'Alguer i a la Catalunya del Nord el català retrocedeix en aquest aspecte. De manera general, més d'un 60 % de la població dels territoris de llengua catalana viu en zones on el català avança en la transmissió intergeneracional. Per tant, podem dir que una part de les persones de llengua inicial castellana adopta el català, però globalment la intensitat d'aquest canvi no és ara mateix suficient per assegurar el manteniment de la situació actual de la llengua en una època de grans transformacions demogràfiques com l'actual.

Per què la cultura de masses és abassegadorament en castellà (i encara més en francès)?

El motius principals d'aquest fet són bàsicament tres:

1. Els ja esmentats quasi tres-cents anys en què el català no va tenir pràcticament en cap territori reconeixement públic ni protecció oficial.
2. El fet que, des de la creació de les autonomies a l'Estat espanyol, aquest no ha assumit com a pròpia la llengua catalana, sinó que ha mirat de frenar-ne l'ús públic i oficial allà on els governs autonòmics procuraven avançar en aquest sentit.
3. Actualment no existeix cap estat mitjanament gran que tingui el català com la seva llengua principal. Cal tenir en compte que els estats protegeixen i potencien els mitjans audiovisuals en la llengua pròpia, com una estratègia de supervivència del propi estat.